Жак де Рандаль, пообідавши на самоті у себе вдома, відпустив слугу і сів до столу, збираючись писати листи.

Отак наодинці з собою він проводжав кожен рік, пописуючи та мріючи собі. В цей день він завжди немовби робив огляд усього, що сталося протягом року, всього, що закінчилося, всього, що вмерло. І в міру того, як перед очима його виникали образи друзів, він писав кожному по кілька рядків — сердечне привітання з Новим роком.

Отож і тепер він сів за стіл, відчинив шухляду, витяг звідти фотографічну картку жінки, якийсь час дивився на неї, потім поцілував і, поклавши її поруч із бюваром, почав писати:

"Люба моя Ірено, Ви, напевно, одержали нещодавно невеличкий подарунок, який я Вам відіслав; сьогодні я залишився ввечері сам і взявся за перо, щоб сказати Вам..."

Тут рука його спинилася. Жак підвівся і почав ходити по кімнаті.

Вже місяців із десять мав він коханку, не таку, як інші, не якусь там шукачку пригод, не жінку з театрального

світу, не з вулиці, а жінку, яку він любив і завоював. Він був уже не першої молодості, хоча й зовсім іще не старий, і ставився до життя серйозно, маючи позитивний і практичний розум.

Отож він заходився підбивати підсумки своєї пристрасті, достоту як щороку підводив рахунок своїх дружніх стосунків, порваних чи недавно зав’язаних, рахунок усіх подій, що ввійшли в його життя.

Перший шал кохання вже вгамувався, і він питав себе з точністю розважливого ділка, чим він був для неї тепер, і намагався вгадати, ким стане в майбутньому.

Він зазирнув у свою душу і побачив там велике і глибоке почуття, повне ніжності, вдячності та інтимної симпатії,— те, з чого народжуються міщі й тривалі зв’язки.

Він здригнувся від дзвінка… Відчинити чи ні? Але одразу подумав, що саме в новорічну ніч і слід відчиняти двері перед Невідомим, яке йде мимо й постукає,— хоч би яке це Невідоме було.

Він узяв свічку, пройшов через передпокій, відсунув засуви, повернув ключ, потяг двері до себе. Перед ним стояла його коханка, бліда як крейда, тримаючись рукою за стінку.

Він пробелькотів:

— Що з вами?

Вона відповіла:

— Ти сам?

Вона увійшла як жінка, що бувала тут не раз. Опинившись у вітальні, вона впала на канапу і, затуливши обличчя руками, гірко розридалася.

Він став коло неї навколішки, намагався відняти її руки від обличчя і зазирнути їй в очі.

: — Ірено, Ірено, ну що з вами? — повторював він. — Скажіть мені, що сталося?

Тоді вона проказала крізь сльози:

— Я більше не можу жити так…

Він не розумів.

— /Кити так?.. Але як?

— Так. Не можу я більше жити... у сббе... Ти не знаєш...

я тобі не казала ніколи... Це жахливо... Я не можу більше... мені надто тяжко... Він мене щойно побив...

— Хто, твій чоловік?

— Так, мій чоловік.

— А!

Він дуже здивувався, бо ніколи не міг припустити, що її чоловік може бути такий брутальний. Адже він належав до вищого світу, ходив до аристократичних клубів, їзди" верхи, бував у театрі, займався фехтуванням; його всюди знали, цінували, про нього говорили, манери його були дуже галантні, розум дуже обмежений, освіченості і природних здібностей йому бракувало, що й треба для того, щоб мислити, як усі інші вихована люди, і шанувати всі* великосвітські забобони.

Здавалося, він ставився до своєї дружини саме так, як це і> належить у середовищі багатих і родовитих. Він доволі цікавився ЇГ бажаннями, здоров’ям, ту алетами і давав їй, властиво, цілковиту волю.

Відколи Рандаль став приятелем Ерени, він дістав право на щирий потиск руки, яким усякий обачний чоловік обмінюється з приятелями дружини. Але коли Жак, побувши-вже якийсь час приятелем, зробився коханцем, його стосунки з чоловіком, як і годиться, стали ще ближчими.

Ніколи Рандаль не бачив бур у цій сім’ї, бо навіть і гадки про них не мав, і от тепер розгубився перед таким раптовим відкриттям.

Він спитав:

— Але як же це сталося?

І тоді вона розповіла довгу історію, історію всього свого подружнього життя, починаючи з дня весілля. Перша сварка через дурницю, потім незгода з будь-якої причини, що зростала з кожним днем через несхожість характерів.

Чимдалі пішло гірше, і нарешті настав повний розрив, зовні непомітний, але безповоротний. Чоловік став дратівливим, похмурим, брутальним. А тепер обернувся в ревнивця: він ревнував її до Жака і сьогодні після бурхливої сцени побив її. Вона рішуче додала:

— Більше ноги моєї у нього не буде. Роби зі мною, що хочеш!

Жак сів проти неї, торкаючись коліньми її колін, і взяв її за руку:

— Серце моє, ви робите величезну і непоправну помилку. Якщо ви хочете покинути свого чоловіка, зробіть так,

щоб вина в цьому лягала на нього, щоб не потерпіла ваша репутація бездоганної світської жінки.

Кинувши на нього збентежений погляд, вона спитала:

— То що ж ти мені радиш?

— Вернутися додому і зносити це життя доти, доки ви не зможете розійтися або домогтися розлучення, зберігши ваше добрЬ ім’я.

— Хіба це трохи не підло, те, що ви мені радите?

— Ні, це розважливо й обачно. У вас високе становище у світі, вам необхідно зробити все, щоб не втратити доброго імені, друзів, — І зглянутися на родичів. Цього аж ніяк не слід забувати, а тим паче не можна отак зопалу поривати з усім.

Вона звелася роздратована:

— Таж ні, я більше не можу, кінець, кінець, усьому кінець!

* Нараз, поклавши руки на плечі коханця і дивлячися йому в очі, спитала:

— Ти мене любиш?

— Так.

— Правда?

— Так…

— Тоді залиш мене в себе.

Він вигукнув:

— Залишити тебе в мене? Тут? Та ти з глузду з’їхала! Це ж все одно, що втратити тебе навік! Втратити безповоротно! Ти божевільна!

Вона заговорила поволі і з гідністю, як жінка, що усвідомлює вагу своїх слів:

— Послухайте, Жаку. Він заборонив мені *бачитиея з вами, і я не збираюся далі грати цю комедію і приходити де вас щипком. Вам доведеться або втратити мене, або ж узяти до себе.

— Люба моя Ірено, в такому разі добийтеся розлучення, і я одружуся з вами.

— Так, одружитеся зі мною… років через два, а то й пізніше. Що й казати, ваша любов доволі терпляча.

— Але ж зважте самі. Якщо ви залишитеся тут, він вавтра ж верне вас до себе, бо він ваш чоловік, і на його боці закон.

— Я не просила вас, Жаку, залишати мене неодмінно тут, я думала, що ви мене куди-небудь повезете. Мені здавалося, що ви мене для цього достатньо любите. Виходить, я помилилася. Прощавайте!

Вона повернулася і пішла до дверей так швидко, що він ледве встиг перейнятщ її вже при виході з вітальні.

— Зачекайте, Ірено…

Вона пручалася, не бажаючи більше нічого чути, із слізьми на очах і приказуючи:

— Пустіть мене… Пустіть… Пустіть…

Він силоміць посадовив її і знову став коло неї навколішки. Він наводив усілякі докази й давав поради, намагаючись довести, який безглуздий та небезпечний її намір. Він не забув нічого, що треба було сказати, аби умовити її, самою ніжністю своєю прагнув її переконати.

А що вона холодно мовчала, він просив, благав вислухати його, повірити йому, зробити так, як він радить.

Коли він скінчив, вона сказала:

— Чи ви маєте намір відпустити мене тепер? Пустіть мене, я хочу піти.

— Заждіть, Ірено!

— Пустіть мене!

— Ірено... ви вирішили остаточно?

— Пустіть мене!

— Скажіть мені тільки, чи ваше рішення, ваш божевільний намір, про який ви ще гірко пошкодуєте, — остаточний?

— Так... Пустіть!

— Тоді залишайся. Ти добре знаєш, що тут ти вдома. Завтра вранці ми поїдемо.

Вона підвелася, незважаючи на його слова, і сухо проказала:

— Ні. Надто пізно. Я не хочу жертв, мені не потрібні подвиги самозречення.

— Залишайся. Я зробив усе, що мусив зробити, і сказав, що треба було сказати. На мені більше не лежить відповідальності за тебе: моє сумління спокійне. Кажи, чого ти хочеш, і я послухаюся.

Вона знов сіла, якийсь час мовчки дивилася на нього, потім спокійно сказала:

— Тоді поясни.

— Що тобі пояснити?.

— Все… все, що ти передумав, перш ніж отак змінити своє рішення. Тоді я знатиму, що робити далі.

— Але я зовсім і не думав нічого. Я мусив тебе попередити, що ти збираєшся вчинити безглуздо. Ти наполягаєш — тоді я прошу своєї пайки цього безглуздя, навіть вимагаю її.

— Щось не віриться, що ти так швидко передумав. Якось неприродно.

— Послухай, моя люба, тут справа не в жертві і не в самозреченні. Того дня, коли я відчув, що покохав тебе, я сказав собі те, що повинні говорити всі закохані в такому випадкові. Чоловік, котрий любить жінку і прагне взаємності, котрий, врешті, домагається свого і бере її, тим самим вступає з нею в священну угоду. Це стосується, звичайно, такої жінки, як ви, а не жінки, чиє серце доступне всім. Одруження, що має великий суспільний сенс, велике правове значення, в моїх очах важить з морального погляду небагато, якщо взяти до уваги умови, за яких воно, як правило, відбувається.

Отож, коли жінка, зв'язана цими законними узами, не любить свого чоловіка і не може його любити, коли вона зустрічає мужчину, що їй до вподоби, і віддається йому, і коли мужчина вільний і бере цю жінку, — я кажу, що вони єднаються у добровільну спілку, куди міцнішу, аніж та, що скріплена тихим "так", пошепки сказаним у присутності мера, оздобленого триколірним перев’язем.

Я хочу сказати, що коли вони обоє люди порядні, то їхнє єднання мусить бути ще глибшим, ще міцнішим, чистішим, аніж якби воно було освячене всіма таїнствами світу.

Така жінка ризикує всім. І саме тому, що вона це знає, що вона все віддає—серце своє, тіло, душу, честь, життя — саме тому, що вона заздалегідь готова до всіх можливих нещасть, небезпек, катастроф, саме тому, що вона зважилася на вчинок відчайдушний і сміливий, знехтувала всі перешкоди — і чоловіка, який її може вбити, і світ, що може її відштовхнути, — саме тому вона гідна шани у своїй подружній невірності; і тому її коханець теж мусить усе передбачити і цінувати її над усе, що б там не сталося. Мені йема чого додати. Спочатку я діяв, як людина обачна, що повинна була вас попередити, тепер у мені залишився тільки той, хто вас любить. Наказуйте!

Сяючи від щастя, вона затулила йому вуста поцілунком і зовсім тихо промовила:

— Це все неправда, любий, нічого не сталося, чоловік і гадки ні про що не має. Мені просто хотілося побачити, що ти робитимеш; і так кортіло дістати… новорічний подарунок… подарунок твого серця… крім іншого подарунка — сьогоднішнього кольє. А ти подарував мені його, — л я тобі за нього вдячна безмежно… Господи, яка я щаслива!